

ПРОБЛЕМИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ГАЛУЗЕВИХ РИНКІВ

АНОТАЦІЯ: Розглянуті теоретичні аспекти ідентифікації галузевих ринкових структур, уточнено поняття галузевого ринку, узагальнено підходи щодо класифікації галузевого ринку.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: ринок, галузевий ринок, ринкова поведінка, структура, ринкова влада, конкуренція.

АННОТАЦИЯ: Рассмотрены теоретические аспекты идентификации отраслевых рыночных структур, уточнено понятие отраслевого рынка, обобщены подходы к классификации отраслевого рынка.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: рынок, отраслевой рынок, рыночное поведение, структура, рыночная власть, конкуренция.

SUMMARY: The theoretical aspects of the identification of sectoral market structures are considered, the concepts of sectoral market is adjusted, approaches to classification of sectoral market are summarized.

KEY WORDS: market, industrial organization, market policy, structure, market power, competition.

Постановка проблеми. Динамічний розвиток соціально-економічних відносин, поступальний перехід до адекватних сучасним умовам ринкових методів господарювання породжує необхідність комплексного вивчення та аналізу зв'язків між

окремими підприємствами в межах галузевих структур, між структурою ринку, поведінкою на цьому ринку та його результативністю. Враховуючи вищевикладене, актуальним є вивчення структури та економіки галузевих ринків як складної економічної категорії, дослідження якої фундаментально проводяться американськими та європейськими економістами та знайшло широке розповсюдження у вітчизняній економічній науковій літературі.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Висвітленню даного питання присвячено багато робіт таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як С. Авдашева, Дж. Бейн, А. Вурос, Л. Ейнав, А. Ігнатюк, Т. Загорна, Л. М. Кабраль, Р. Коуз, Дж. Левін, С. Лук'янов, Е. Мейсон, Д. Морріс, М. Портер, Дж. Робінсон, Н. Розанова, Л. Рой, Д. Росс, Дж. Стіглер, Ж. Тіроль, Ю. Тарануха, В. Точилін, В. Третьяк, Д. Хей, Е. Чемберлін, Ф. Шерер, А. Юданов, А. Юсупова та інші. Разом з тим, поглибленого дослідження потребує аналіз напрацьованого емпіричного досвіду та його адаптація до сучасних мінливих умов світової та національної економіки.

Метою статті є дослідження основних етапів розвитку підходів щодо ідентифікації об'єкта та предмета аналізу галузей та галузевих ринків, уточнення поняття «галузевий ринок», виявлення особливостей ринкової поведінки суб'єктів галузевих ринкових структур та основних аспектів дослідження економіки галузевих ринків.

Основні результати дослідження. Одним з пріоритетних завдань для сучасного стану розвитку вітчизняної економіки має стати відродження національного ринку, набуття та закріплення лідируючих позицій на світовій економічній арені. Особливої уваги потребує проблема структурної недосконалості галузевого ринку України, несиметричності інформації, дослідження стратегічної поведінки учасників ринку та виявлення основних закономірностей взаємодії суб'єктів господарської діяльності на певному галузевому ринку тощо. Сталий розвиток національної економіки можливий лише за умови ефективного функціонування галузевих ринків як однієї з основних складових економічної системи.

Аналіз наукових публікацій щодо питання сутності та економіки галузевих ринкових структур, дозволив сформулювати та систематизувати різні підходи до визначення поняття «галузевий ринок». Результати дослідження представлені в табл. 1.

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ГАЛУЗЕВИЙ РИНОК РІЗНИМИ АВТОРАМИ

№	Автор	Визначення галузевого ринку
1.	Юсупова А.Т.	Підприємства підгалузі, що об'єднані випуском взаємозамінних продуктів та які одночасно конкурують один з одним в сфері реалізації цих продуктів. Це зовнішнє середовище, в якому працює будь-яка фірма.
2.	Ігнатюк А.І.	Сукупність відносин між фірмами, які займаються одним видом діяльності, тобто мають однакові технології, технологічну базу, однорідний професійний склад кадрів та пропонують свою продукцію на ринок, а також суб'єктам економіки, які купують продукцію даних фірм.
3.	Штапова І.С.	Складна економічна категорія, яка являє собою сукупність ринкових суб'єктів, що мають ринкові відносини щодо перерозподілу деякого продукту (попит та пропозиція) при безпосередній чи опосередкованій участі інших елементів ринкової інфраструктури.
4.	Дж. Робинсон	Ринок включає однорідний товар та його замітники до того моменту, поки не буде знайдений різкий розрив в ланцюгу товарних субститутів. Цей розрив означає межу галузевого ринку. Критерій розриву — перехресна еластичність попиту за ціною.

Отже, поняття «галузевого ринку», вочевидь, має деякі спільні та відмінні риси з класичним визначенням та розумінням сутності ринку, або галузі вцілому. Основною відмінною рисою ринку та галузевого ринку є те, що ринки об'єднують товари, які є близькими заміниками з точки зору споживачів, а галузеві ринки — з точки зору виробництва.

Резюмуючи інформацію, наведену в табл. 1, виходячи з аналізу теоретичної літератури та емпіричних робіт, присвячених дослідженню економіки галузевих ринків, спробуємо визначити дане поняття наступним чином.

Галузевий ринок — це сукупність товарних ринків, фірми-учасники яких об'єднані певним видом економічної діяльності (згідно національного галузевого класифікатора видів економічної діяльності), об'єктом виробництва, обміну та споживання якого є товари, які є субститутами за пропозицією, а межі ринку визначаються розривом в ланцюгу пропонованих товарів.

Важливою характеристикою галузевих ринків є їх класифікація, яка дозволяє встановити можливі підходи до визначення меж

ринку, рівня розвитку ринку, його організації. Проте, потрібно пам'ятати, що будь-яка класифікація має деякі умовності, які не дозволяють до кінця описати всю багатогранність реальних економічних явищ. Аналіз учбової та наукової літератури дозволив сформулювати та доповнити загальне бачення щодо класифікації галузевих ринкових структур (табл. 2).

Відома російська дослідниця економіки галузевих ринків А.Т. Юсупова, пропонує залежно від наявності домінуючих лідерів на ринку (CR_n), рівня диференціації фірм (ННІ), стійкості лідирування (SC) виділити 6 галузевих ринкових структур, які відрізняються структурними особливостями та поведінкою учасників ринку [1].

На нашу думку, доречним буде виділення такої класифікаційної ознаки як віднесення до певного виду економічної діяльності згідно з національним галузевим класифікатором (в Україні — класифікатор видів економічної діяльності (КВЕД), в США — Північноамериканська система галузевої класифікації (NAICS) та ін.

Таблиця 2

КЛАСИФІКАЦІЯ ГАЛУЗЕВИХ РИНКІВ

№	Класифікаційна ознака	Види галузевих ринків
1	2	3
1.	За ступенем відкритості	— Відкриті — закриті
2.	За ступенем організації	— стихійні — організовані
3.	За ступенем локалізації угод	— глобальні — регіональні — локальні (місцеві)
4.	Згідно стадії зрілості	— піонерні — ті, що розвиваються — зрілі
5.	Залежно від об'єкта обміну [2, с. 32]	— ринки товарів кінцевого споживання — ринки послуг — ринки виробничих ресурсів
6.	Залежно від національного галузевого класифікатора	— ринок сільського господарства — ринок важкої промисловості — ринок оптової та роздрібною торгівлі
7.	За наявністю домінуючих лідерів, рівня диференціації фірм та стійкості лідера	— чітко розподілений ринок — конкуренція домінуючих лідерів — загальна конкуренція — жорстока конкуренція — загальна конкуренція — шостий тип галузевого ринку

З одного боку, структура будь-якого ринку, в тому числі й галузевого, визначає поведінку його учасників, з іншого — вона формується під впливом цієї поведінки. Частково питання системного підходу для аналізу галузей та ринків були розглянуті на поч. ХХ ст. в працях Е. Чемберліна та Дж. Робінсон. В 1930-х рр., на основі наукових робіт Е. Мейсона [3] та Д. Бейна [4] щодо даного питання, була сформована вихідна економічна парадигма (т. з. Гарвардська парадигма), яка пояснювала всю складність та багатогранність взаємозв'язку «структура ринку — поведінка фірми — результативність ринку». Пізніше тріада була доповнена ще двома компонентами — «базовими умовами», до яких включались елементи попиту та пропозиції та «державною політикою», яка має прямий вплив на всі інші компоненти парадигми (рис. 1). Всі вказані базиси є взаємопов'язаними та взаємодоповнюючими, зміст кожного окремого блоку може бути об'єктом аналізу. Описана парадигма являла собою спробу визначення тих структурних та поведінкових параметрів, які мають стратегічний вплив на результативність функціонування ринку.

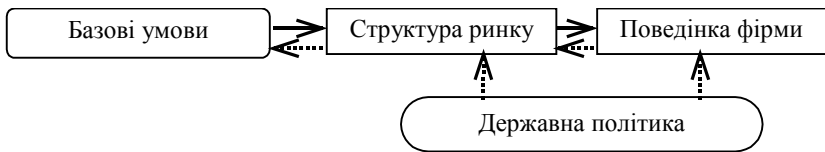

Рис. 1 Схема Гарвардської парадигми

Напротивагу Гарвардській парадигмі, представники Чикагської школи (60—70 рр. ХХ ст.), якими були М. Фрідман, Дж. Стиглер, Г. Демсец, Г. Саймонс та інші вважали, що в умовах ринкової конкуренції держава є дестабілізуючим фактором розвитку економіки. Висока концентрація на ринку, як вважали науковці, пов'язана з функціонуванням на ньому великомасштабних фірм, великі фірми більш ефективно функціонують, тому, відповідно, отримують більш високі прибутки. Причиною збільшення ринкової влади окремо взятої фірми є державні маніпуляції, тобто не ринкова влада призводить до державного втручання, а навпаки — державне втручання створює ринкову владу, захищаючи при цьому інтереси не споживачів, а виробників.

В 1970-80 рр. відбувся наступний етап дослідження економіки галузевих ринків, який отримав назву «нової емпіричної теорії галузевих ринків» [5] та пов'язаний з такими іменами як Дж. Неш, Т. Бреснахан, К. Ерроу, Дж. Акерлоф, М. Спенс та ін. Новий підхід

ґрунтувався на тому, що окремі галузі занадто відрізняються одна від одної для того, щоб коректно використовувати схожі міжгалузеві варіації. Об'єктами дослідження стали такі проблеми як асиметрія інформації, некооперативних ігор та неповноти контрактів. З розвитком концепції теорії ігор, широкого вжитку для аналізу поведінки суб'єктів на галузевому ринку набули економіко-математичні методи.

Враховуючи вищезазначене, системний аналіз галузевих ринків та адаптація напрацьованих методів та прийомів до сучасних умов ведення національної економіки мають стати пріоритетним напрямком аналізу вітчизняних науковців. Вказана методологія буде актуальною в дослідженні реальних бар'єрів входу на ринок та виходу з нього, процесів злиття та поглинання, встановленні рівня між товарних ринків, в регулюванні ринків, встановленні рівня цін, дизайні нових ринків, а також в аналізі поведінки учасників галузевих ринків, моделюванні стратегічної поведінки компаній, впливу екзогенних та ендегенних чинників на результативність економічної діяльності. Для досягнення поставлених задач, основою дослідження стає окремий галузевий ринок, який має свої інституційні характеристики. Проте, Дж. Левін та Л. Ейван зазначають, що дослідження окремих галузей має й свої недоліки, такі як звуження об'єкту аналізу, а також небажання економістів екстраполювати результати своїх досліджень на галузі з відмінними інституційними характеристиками. В результаті, більш узагальнені дослідження або обмежуються лише якісними висновками, або мають емпіричні методи, які можна використовувати при різних умовах [6].

Специфіка дослідження організації галузевих ринків полягає ще й в тому, щоб відслідкувати зв'язок між тим, яким чином фірми конкурують між собою та як це впливає (чи може вплинути) на ринкову структуру загалом, між стратегіями фірм-учасників ринку та характеристиками цього ринку.

Неправильне визначення меж галузевого ринку може призвести до очевидних негативних наслідків. Для держави такими наслідками можуть бути неефективне проведення антимонопольної політики, невірна ідентифікація напрямків державної підтримки тощо. Для фірми, яка виходить на ринок, широке визначення меж галузевого ринку призведе до можливої відмови від стратегічного напрямку діяльності, вузьке визначення — до неврахування певної групи конкурентів. На законодавчому рівні визначення географічних, продуктових та часових меж ринку наведене в розпорядженні Антимонопольного комітету України від 05.03.2002 року

№ 49-р «Про затвердження Методики визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку»[7].

Висновки. На основі проведеного дослідження можна стверджувати, що такі економічні категорії як ринок та галузевий ринок не є тотожними та мають ряд відмінних ознак, ідентифікація яких потребує подальшого вивчення. Виявлено, що подальше дослідження економіки галузевих ринків та поведінки їх учасників можливе в наступних аспектах:

- виявлення характерних правил взаємодії суб'єктів галузевих ринків, дослідження екзогенних та ендогенних чинників, які впливають на економічні рішення учасників галузевих ринків;
- враховуючи структуру та межі галузевого ринку, визначення наскільки виявлені правила поведінки є уніфікованими для всіх типів галузевих ринкових структур, дослідження процесів адаптації цих правил відповідно до структури ринку та розміру ринкової влади його учасників;
- дослідження механізмів державного ринкового регулювання поведінки учасників галузевих ринків.

Література

1. Юсупова А.Т. Структурные особенности современных Российских отраслевых рынков // Регион: экономика и социология. — 2009, № 4. — С. 175—194.
 2. Ринки реального сектора економіки України: структурно інституціональний аналіз / [В.О. Точилін, Т.О. Осташко, О.В. Пустовойт та ін.] за ред. д-ра економ. наук, проф. В.О. Точиліна; НАНУ України; Ін-текон. Тапрогноз. — К. — 2009. — С. 640.
 3. E.S.Mason. Price and Production Policies of Large-scale Enterprise/American Economic Review 29 (March 1939): 61—74. E.S.Mason. The Current State of the Monopoly Problem in the United States/Harvard Law Review 62 (June 1949): 1265—1285.
 4. J.S.Bain. Barriers to New Competition. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1956. J.S.Bain. Industrial Organization. Wiley, New York, 1958.
 5. Bresnahan T. Empirical Studies of Industries with Market Power // Handbook of Industrial Organization. Vol. 2 / R. Schmalensee, R. Willing. Amsterdam: North Holland, 1989. P. 954.
 6. Einav E., Levin J., Empirical Industrial Organization: A Progress Report // Journal of Economic Perspectives. 2010. Vol. 24. P. 145—162.
 7. Розпорядження Антимонопольного комітету України від 05.03.2002 р. № 49-р «Про затвердження Методики визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку.
- Стаття надійшла до редакції 05.04.2012